

ÖN SÖZ

Dīvānu luġāti't-Turk'ün bilim âlemince tanınmasının üzerinden yüz yıl geçti. Bu zaman zarfında üzerinde pek çok söz söylendi, çokça çalışıldı. Peki elinizdeki çeviriye ne gerek vardı denilebilir.

İlkin böyle büyük hacimde ve mühim bir eserin elektronik zemine taşınması gerekiyordu.

İkinci olarak seksen yıla yakın hizmet veren Türkçe çeviri mübalağasız yüzde seksen hizmet veremez hâle gelmişti. Aman bu tespit yeni çevirinin haklılığına zemin hazırlamak için bir itham olarak anlaşılmasın. Hayatın gerçeği bu. İnsan yapısı mimari eserler bile bu kadarlık zaman aralığında bakıma muhtaç hâle gelebiliyor.

Üçüncü olarak her nesilde; yani otuz yıllık zaman diliminde bilgiyi canlı olarak yaşatan ve bir sonraki nesle taşıyan kişilerin bulunması elzemdir, yoksa bilgi uçup gider veya gömülüp kalır; çünkü bilgi kâğıttakiler değil göğüstekilerdir.

Dördüncü olarak Kâşgarlı Mahmud'un doğumunun 1000. yıldönümü. Bu vesileyle hatıralardan hafızalara taze esintiler olmalı.

Beşinci olarak bilim, çalışan herkese açıktır. Kâşgarlı bu meslekteki herkesin piri. Konuyla herkes ilgilenebileceği gibi bu satırların yazarı da bu ilgi duyanlarından, belki âşıklarından biri.

Bütün bu söylenenlerden sonra bu çeviri şöyle olsa daha iyi olurdu tavsiyelerini alabilmek için yapılmış bir ön çalışma olarak anlamak münasip olur.

Mustafa S. KAÇALIN

1^b Koruyan ve kayıran Allah'ın adıyla

Hamd, büyük lütuf ve güzel işler sahibi Allah'adır.

Büyük lütuf ve güzel işler sahibi Allah'a hamd (olsun).

O ki en sağlam kişinin bile hasta olduğu, en akıcı konuşanların dillerinin tutulduğu bir zamanda, helal ve haram kıldığı şeyleri açıklamak için ayrıntılı bir kitapla Cebrail'i Muhammed'e -Allah, ona ve hayırlı nesline salât ve selam etsin- göndermiş ve böylece yolu hazırlayıp ışıklar ve kılavuzlar dikmiştir.

[Kâşgarlı] Muhammed oğlu Hüseyin oğlu Mahmud der ki:

Gördüm ki Allah devlet güneşini Türk burçlarında doğduruyor, bütün felekleri onların hükümrânlığı ile döndürüyor. Onlara Türk adını verip hükümrân kılmış ve onları dönemin egemen gücü eylemiş. Dönem insanının idaresini onların eline vermiş ve onları insanların başına getirip hak yolda desteklemiş. Onlara intisap edip yollarında yürüyenleri yüceltiyor, istedikleri her şeye nail ediyor ve yaramaz insanların eziyetinden koruyor.

[O zaman anladım ki] akli olana yaraşan, oklarına hedef olmaktan korunabilmek için bu insanların tuttuğu yolu tutmaktır. Derdini dinletebilmek ve gönüllerini kazanabilmek için ise onların dilleriyle konuşmaktan daha güzel bir yol yoktur. Bir düşman, korkusundan dolayı gelip onlara sığınınca onu güvende kılarlar. Sonra başkası da ona sığınır ve zararı giderilir.

Buhārâ'nın sözüne güvenilir bir âliminden ve ayrıca Nişaburlu bir âlimden duydum. Her ikisi de kendilerine ait rivayet zinciri ile şunu naklediyorlardı: Allah Resulü (s.a.v.); kıyamet alametlerini, ahir zaman karışıklıklarını 3 2^a ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacağını söylediği sırada “*Türk dilini öğreniniz; çünkü onların uzun sürecek egemenlikleri vardır.*” buyurdu. Bu hadis doğru ise -ki sorumluluk rivayet edenlere aittir- Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur; yok doğru değilse o zaman da akıl bunu gerektirir.

Ben onların en açık konuşup anlatanı, akli en iyi çalışanı, en soylusu, en iyi mızrak kullananı olmama rağmen şehirlerini, kırlarını baştan başa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma, Kırgız boylarının kelimelerini, şiirlerini topladım. Her bir boyun kelimelerini, en sağlam biçimde tespit ettim ve en güzel biçimde düzenledim.

Bana sonsuz bir şan ve tükenmez bir azık olsun diye Allah'tan yardım dileyerek bu kitabımı yazıp *Dîwānu luğātî't-türk* “Türk Dilleri Derlemesi” adını verdim.

Bu eseri, yüce peygamberin makamında oturan ve Haşim soyunun Abbas oğulları kolundan olan büyüğümüz ve öncümüz *Abū'l-kāsim 'Abdu'llāh*'in -ki

müminlerin emiri ve âlemlerin Rabbinin halifesi olan *Muḥammad al-muḫtadî bi-amrillâh*'ın oğludur- fermanıyla yazdım. Allah, onu daima yüce tutsun, rahatını bozmasın ve bahtiyar etsin; onun hâkimiyet esaslarını yücelik uğrunda yarışanların meydanında koştığı bir izzetle perçinlesin. Onun fermanlarını, insanların onun avucunun cömertliğinden beslendikleri bir bereketle, yıldızı parlak bir zenginlikle, oku hedefi vuracak bir kararlılıkla, her zaman muzaffer olmayı âdet edinmiş dostlarla ve eziklik zilletine düşer olmuş düşmanlarla yüceltsin. Gölgesini, güzelliğini, kudretini, ihsanını ve saygınlığını Müslümanların başından eksik etmesin.

Ben bu kitabı abece harfleri sırasıyla tertip ederek 4 2^b hikmet, seci, atasözü, şiir, recez ve nesirlerle süsledim. Böylece sarp yokuşunu yumuşatmış ve kelimeleri derinlemesine açıklamış oldum. Yıllarca nice zorluğa göğüs gererek her kelimeyi yerli yerine koydum ve kolay avlansınlar diye kelimeleri âdeta yattıkları yerlerden kaldırdım. Artık isteyen, onları ağıllarında kolayca bulabilir, dileyen onları yolda yürürken izleyebilir.

Sözlüğü baştan sona sekiz bölüme ayırdım:

Birinci bölüm	: Ünlü ile başlayanlar (<i>kitāb al-hamz</i>). Allah'ın kitabından bereket umarak bu konuyu ilk bölüm yaptık.
İkinci bölüm	: Sağlamlar (<i>kitāb as-sālim</i>).
Üçüncü bölüm	: İkiz ünsüzler (<i>kitāb al-muḫḫāf</i>).
Dördüncü bölüm	: Baş ünlüler (<i>kitāb al-miṣāl</i>).
Beşinci bölüm	: Ortası ünlüler (<i>kitāb ẓawāt aṣ-ṣalāsa</i>).
Altıncı bölüm	: Sonu ünlüler (<i>kitāb dawāt al-arba'a</i>).
Yedinci bölüm	: Genizliler (<i>kitāb al-ḡunna</i>).
Sekizinci bölüm	: Birleşik iki ünsüzler (<i>kitāb al-cam' bayn as-sākinayn</i>).

Her bölümü de kendi içinde adlar ve fiiller olmak üzere ikiye ayırıp adları fiillerden önce yazdım ve sonra fiillere yer verdim. Her birini kendi sırasına göre konulara ayırdım ve öne gelmesi gerekeni öne alıp sona bırakılması gerekeni sona bıraktım. Bölüm ve konu adları olarak herkesçe bilindiği için Arap dilinin adlandırmalarını kullanmayı tercih ettim.

Türk dili ve Arap dilinin at başı birlikte yürüdükleri bilinsin diye bir ara Ḥalîl [ö. 786?]'in 5 3^a *kitābu'l-ʿayn*'inde yaptığı gibi yaparak kullanılmakta olan ve anlamsız kelimeleri bir arada yazmayı düşündüm. Bu yol daha kuşatıcı olurdu, ne var ki benim tuttuğum yol daha doğrudur; çünkü bu yolda kelimeleri bulmak daha kolaydır ve herkes bu yolu daha çok sever. Ben de sözü kısa tutmak için kullanılan lafızları alıp anlamsız olanları terk ettim.

Halil'in tuttuğu yolun Türk dili için de geçerli bir yol olduğu bilinsin düşüncesiyle kullanılan ve anlamsız kelimelere birkaç örnek vermekle yetinelim.

arık	“ark (<i>nahr</i>)”	Kullanılan.
aķur	“ahır (<i>iřtabl</i>)”	Kullanılan.
ķār	“kar (<i>řalc</i>)”	Kullanılan.
ķara	“kara (<i>aswad</i>)”	Kullanılan.
raķa	“raka”	Anlamsız.
+raķ	“(üstünlük bildiren ek)”	Kullanılan.
azuk	“azık (<i>zād</i>)”	Kullanılan.
aķuz	“akuz”	Anlamsız.
ķozı	“kuzu (<i>ķamal</i>)”	Kullanılan.
ķız	“kız (<i>cāriya</i>)”	Kullanılan.
zıķı	“zıkı”	Anlamsız.
zıyık	“ziyık”	Anlamsız.

“Adım yürüyüşü gösterir” derler. Dört ve üzeri harften oluşanlar da buna kıyas edilebilir.

Ben işi hafifletmek ve kitabı kısa tutmak için bu yolu tercih ettim. Benden önce kimsenin yapmadığı bir tasnif ve kimsenin düşünmediği bir düzen (eser) ortaya koydum. Eser, sonrakilere örnek olsun ve yolundan gidilmeğe değer bulunsun diye sebeplerini izah ettiğim kurallar yanında yeni ölçüler de koydum. Eserim; arzulayanlar için bir rehber, öncekilerin takipçisi, Türkçeyi öğrenmek için bir yöntem ve yükselmek için bir merdiven olsun diye böyle yaptım.

Her bir kelime öbeği için öbürlerinin kendisinden türediği kökü esas aldım; çünkü hikmetler, uzun olanın kısaltılmasıyla gün yüzüne çıkar. Türklerin vakalar hakkındaki bilgi ve sezgilerini dile getirmek için söyledikleri şiirleri, delil olarak esere serpiştirdim. 6^{3b} Kaygılı ya da sevinçli günlerinde hikmet yollarında söylenmiş olan, ilk söyleyenlerin ilk aktarıcılara, onların da başkalarına bildirdiği (ve böylece herkese mal olan) atasözlerine de yer verdim. Kısaca eserde, yukarıda zikredilen şeyleri ve meşhur lügatleri (dil farklılıklarını) derledim. Böylece kitap; saflıkta son kerteyi, güzellikte zirveyi buldu.

Amaçladığım ve kafama koyduğum bu yolda Allah'tan beni başarılı kılmasını diliyorum. Güç ve kudret ancak Allah'ın dilemesi) ilemdir. O, bizim için kâfidir ve ne güzel vekildir.